

AZ ELLENÁLLÁS KULTÚRÁJA

KULTÚRA, IDENTITÁS A MOZGALOMKUTATÁS IRODALMÁBAN

Mikecz, Dániel

(Phd hallgató, ELTE ÁJK Politikatudományi Iskola)

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmányban a mozgalomkutatás irodalmán belül azokra az elméleti konstrukciókra koncentrálok, amelyek a mozgalmi identitásképzéssel, a mozgalmi kultúrával foglalkoznak. A mozgalmak tanulmányozásában a kultúra azért központi jelentőségű, mert maga a mozgalom, amely nem azonosítható az aktivistákkal, a szervezetekkel vagy akár a szervezetek összességével, leginkább a mozgalmi kultúrán keresztül ragadható meg. Így teremtve kapcsolatot az aktivistákat és elkötelezettségüket kutató mikroszintű elemzések és a mozgalmi szervezetekre koncentráló mezo- illetve a társadalmi struktúra egészét érintő makroszintű kutatások között. A mozgalomkutatással foglalkozó szakirodalom szemléje során az egyes elméletek kapcsán az ideológiára, közös hiedelmekre, szimbólumokra, értékekre, normákra, státuszokra vonatkozó részeket emelem ki.

Kulcsszavak: társadalmi mozgalmak ■ mozgalmi kultúra ■ identitás ■ új társadalmi mozgalmak ■ kollektív cselekvés

---

KULTÚRA, IDENTITÁS A MOZGALOMKUTATÁS IRODALMÁBAN

A társadalmi mozgalmak által elérni kívánt változás egy olyan társadalmi berendezkedést céloz meg, ami megjelenik a mozgalom jelképeiben, szövegeiben. A társadalmi mozgalmak aktivistáit a saját mozgalmi identitás köti össze. Identitásuk révén kötődnek az adott ügryhöz, határolják el magukat ellenfeleiktől, a semleges szereplőktől, ill. különböztetik meg magukat szövetségeseiktől. Elsősorban a posztmodern mozgalmak esetében, mivel a bekapcsolódás szituatív, a tényleges szervezeti tagságon felül más tényezőknek kell fenntartaniuk a mozgalmi kötődést. A különböző szubkulturális elemek (kávézók, szórakozóhelyek, öltözködés, zenék) azok, amelyek elősegítik a bekapcsolódást a mozgalomba, később pedig tartják fenn a mozgalmi identitást, ami különösen fontos a konkrét tiltakozások hiányában (della Porta, Diani, 2006: 131.).

Egy tudományág sokszor osztozik tárgyának sorsában. A mozgalmak megfoghatatlansága kikezdi olykor a mozgalmakutatás egzaktóságát is. A mozgalmak kultúráját nem lehet kvantitatív módszerekkel vizsgálni, ugyanakkor a metodológiai bizonytalanság kikezdi a tudományos eredmények hitelességét. Ennek ellenére a mozgalmakutatáson belül a kultúrát, az identitást, a szimbólumokat érintő kutatások több mint indokoltak, a mozgalmak ugyanis a politika legkevésbé intézményesített szereplői, úgymond a politika vadvirágai, tehát a szervezetszociológiai paradigma nem képes átfogni a témát, másrésztől nem fenyeget az empiriától elszakadó teoretikus elméletgyártás veszélye sem, mert a mozgalmakutatásban mindig ott rejlik az empirikus egyeztetés kövelténye.

Ebben a tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem a kultúrára vonatkozó megállapításokat a mozgalmakutatás irodalmában. Véleményem szerint a mozgalmak tanulmányozásában a kultúra azért központi jelentőségű, mert maga a mozgalom, amely nem azonosítható az aktivistákkal, a szervezetekkel vagy akár a szervezetek összességével, leginkább a mozgalmi kultúrán keresztül ragadható meg, így teremtve kapcsolatot az aktivistákat és elkötelezettségüket kutató mikroszintű elemzések és a mozgalmi szervezetekre koncentráló mezo- ill. a társadalmi struktúra egészét érintő makroszintű kutatások között. A mozgalmakutatással foglalkozó szakirodalom szemléje során az egyes elméletek kapcsán az ideológiára, közös hiedelmekre, szimbólumokra, értékekre, normákra, státuszokra vonatkozó részeket emelem ki.

A KOLLEKTÍV CSELEKVÉS ELMÉLETE

A kollektív cselekvés elmélete (*collective behavior theory*) a társadalmi folyamatok behaviorista értelmezésén alapul, azt az olyan társadalmi jelenségek vizsgálatára kívánja alkalmazni, amelyek egyfajta közös cselekvést foglalnak magukba, mint a pánik, a tömeghisztéria, a sztrájk ill. maguk a társadalmi mozgalmak is. A kollektív cselekvés elmélete szerint ezek a formák csupán megjelenésükben különböznek, visszavezethetők egy logikára, így elemzésük is hasonló módon végezhető el. A kollektív cselekvés ezen formái ugyanakkor a társadalmi rendszer abnormális működésére utalnak, valamilyen társadalmi feszültség, zavar eredményeként jönnek létre, azonban a társadalom normális működését akadályozzák, anómiás állapotot hoznak létre. Az elmélet a kollektív cselekvés közvetlen okát az egyéneken fellépő elégedetlenségben és szorongásban látja. A kollektív cselekvés maga a szorongás feloldását célozza. (Buechler, 2000: 20.). Az elmélet tehát a kollektív cselekvésnek inkább a pszichológiai, mint politikai oldalát vizsgálja.

A kollektív cselekvés elméletén belül három irányzatot különböztet meg Steven M. Buechler: a strukturalista-funkcionalista elméletet, a szimbolikus

interakcionizmust és a relatív depriváció elméletét (2000: 21.). Az elméletet a legtöbb kritika azért érte, mert minden kollektív cselekvéssel összefüggő társadalmi jelenséget egybesűrit, differenciálatlanul vizsgál, és azokat bizonyos módon diszkreditálja. Mindezekkel együtt a kollektív cselekvés elmélete kevésbé a társadalmi mozgalmak politikai, sokkal inkább szociokulturális, pszichológiai vetületét emelte ki, amely témánk, a társadalmi mozgalmak kulturális vonatkozásait illetően sokkal gyümölcsözőbb, ill. ezért válhatott az identitásalapú új társadalmi mozgalmak elemzéséhez adekvát paradigmává (Szabó, 2001: 33).

Strukturalista-funkcionalista elmélet

Neil J. Smelser Parsons strukturalista-funkcionalista társadalomelméletére alapozta a kollektív cselekvést leíró elméletét. Parsons is foglalkozik a társadalmi feszültségekkel, amik szerinte „az új helyzet szülte követelések és a társadalmi struktúra azon elemeinek tehetetlenségéből fakadnak, amelyek a leginkább ellenállóak a szükséges változásokkal szemben” (Parsons, 1951: 226.). Itt megjelennek Smelser főbb kategóriái, mint a feszültség (strain), a szorongás (*anxiety*) (Parsons, 1951: 235.).

Smelser elméletében az általános hiedelmek kapcsán elemzi a mozgalmak (illetve a kollektív cselekvés) kulturális vonatkozásait. Az általánosított hiedelmek (*generalized belief*) segítségével képesek a deprivált csoportok azonosítani sérelmeik okát és felelőseit. Az általános hiedelmeket elemezve a szerző arra jut, hogy azok megjelenéséhez valamilyen társadalmi feszültségre van szükség. A strukturális feszültség bizonytalanságot okoz, amelynek csökkentése az általános hiedelmek feladata, ami úgy történik, hogy az általános hiedelmek „rövidre zárják”, átsztrukturalizálják a bizonytalan helyzetet úgy, hogy a szélsőségesen általános helyzetet konkretizálják, ezáltal megszűnik a bizonytalanság által keltett szorongás is, ilyen többek között a bűnbakképzés a vágybeteljesítő hiedelmek esetén vagy az új törvények, szabályok vagy szokások bevezetése a norma orientált általános hiedelmek rendszerébe. Az általánosított hiedelmek ezen túl megteremtenek egy olyan „közös kultúrát, amelyben megvalósítható a vezetés, a mobilizáció és a koncentrált cselekvés” (Smelser, 1968: 81–82.). Smelser a kollektív cselekvésre úgy tekint, mint „egy hiedelemre alapozott mozgósításra a társadalmi cselekvés újradefiniálása érdekében” (Smelser, 1968: 8.). Smelser tipológiájában a hisztéria és a vágyak beteljesítése kedvezmények elérésére, az ellenségeskedés a mobilizációra, míg a norma orientált hiedelmek a normákra, az értékorientáltak értékekre vonatkoztatva kívánják elérni társadalmi változást (Smelser, 1968: 129.).

Szimbolikus interakcionizmus

A strukturalista-funkcionalista elmélettel ellentétben a szimbolikus interakcionizmus nem a társadalmi struktúrákat és intézményeket vizsgálja, hanem az emberi interakciók világát, szemléletmódja mikroszociológiai jellegű. Az elmélet kialakításában nagy szerepet játszó George Herbert Mead szerint az ember döntését, cselekedeteit szimbólumok irányítják, amelyek azonban kontextusfüggőek, jelentésük a társadalmi interakció során formálódik ki (Vörös, 1994: 254.).

Herbert Blumer Meadre támaszkodva, de tőle elrugaszkodva dolgozta ki saját elméletét. A szimbolikus interakcionizmus előfeltevése, hogy a jelentés társadalmi interakcióban születik meg, ugyanakkor ezt a jelentést az egyén tapasztalatai alapján folyamatosan újraértelmezi (Blumer, 1969: 2.). Ezekből a premisszákból kiindulva vizsgálja Blumer az egyéni cselekvést. Szerinte az ember egy olyan organizmus, amely szociális interakcióba kerül magával úgy, hogy javaslatokat, útmutatásokat fogalmaz meg saját magának, és válaszol is ezekre. Ennek a folyamatnak a során az egyén létrehozza cselekvésének vezérfonalát olyan tényezők figyelembevételével, mint saját vágyai és akarata, az előtte álló akadályok, a rendelkezésre álló eszközök, mások tényleges és várható cselekedetei, az egyén önmagáról alkotott képe, és cselekvéseinek várható eredménye (Blumer, 1969: 15.). A kollektív cselekvés esetén az egyének egymáshoz illesztik cselekvésük vezérfonalát. Ez is egy interaktív, interpretatív folyamat, a javaslataikat a kollektív akcióban résztvevők nem csak saját maguk, de mások számára is megfogalmazzák.

Blumer három megjegyzést tesz a kollektív cselekvés hagyományos szociológiájával és a szimbolikus interakcionizmus felfogásával kapcsolatban. Először is leszögezi, hogy nincsen olyan társadalom, ahol ne lennének szociális problémák, másodsor a már megformált és repetitív kollektív akció elemeit is újra kell alakítani, ezek is az interpretációs folyamat eredményei. Harmadikként kiemeli, hogy akár a régi, akár az új társadalmi cselekvés a már korábbi tapasztalatok alapján lehetséges. Blumer az olyan szociológiai elképzeléseket kárhoztatja, amelyek szerint a kollektív (és egyéni) cselekvést a normák, szabályok, szankciók irányítják, tehát létezik egyfajta „társadalmi rend”. Ezzel szemben a szimbolikus interakcionizmus a jelentés szerepét emeli ki, amely minden esetben újraértelmeződik az egyéni és kollektív cselekvés során (Blumer, 1969: 16–20.).

Ralph H. Turner és Lewis M. Killian szerzőpáros szerint a kollektív cselekvés ellentétben áll a társadalom normális, rutinszerű működésével. A kollektív cselekvést az választja el a szervezeti cselekvéstől, hogy híján van a működését szabályozó normáknak, nem a társadalom kultúrája által irányított és nem rendelkezik a tagok szűréséhez, a vezetők kiválasztásához szükséges szabályokkal. Még erősebb a kontraszt, ha az intézményi cselekvéssel hasonlítjuk

össze a kollektív cselekvést, az intézményi cselekvés ugyanis a makrotársadalom kultúrája által vezérelt, és a társadalom működése szempontjából nélkülözhetetlen tevékenységekre vonatkozik, ugyanakkor – teszük hozzá a szerzők – a kollektív cselekvés során a makrotársadalom normái is megváltozhatnak (Turner–Killian, 1957: 12–13.).

Turner és Killian ugyanakkor nem tartja irracionális cselekvőnek a tömeget, az efféle megállapításokat annak tulajdonítják, hogy a racionalitás az általános használatban megfelel a konform magatartásnak, illetve hogy előre kiszámítható cselekvésről van szó (Turner–Killian, 1957: 17.). Annak megértésére, hogy a tömeg cselekvésének indítéka miért jelenthet mást a cselekvőknek, mint a szemlélőnek, a szerzők bevezetik a szimbolizáció fogalmát. A közös szimbólumok a tömeg cselekvésének alapja, annak tárgya pedig szimbolikus jelentéssel bír, példának hozzák erre a szerzők a Bastille ostromát (Turner–Killian, 1957: 17., 120.).

A társadalmi mozgalmakat mint a kollektív cselekvés önálló karakterrel rendelkező formáját tárgyalja a Turner–Killian szerzőpáros. „A társadalmi mozgalom egy bizonyos változásért vagy annak ellenében bizonyos folytatóságossággal cselekvő közösség.” A mozgalmak esetében ugyanis folytonosságról van szó a stratégiát, a munkamegosztást, a vezetést, a csoportidentitást illetően (Turner–Killian, 1957: 308.). A szerzők a társadalmi mozgalmak három típusát különböztetik meg: az értékorientált, a részvételőrientált és a hatalomorientált mozgalmakat (Turner–Killian, 1957: 327.). Az értékorientált mozgalmak esetében egy bizonyos társadalmi változás eléréséről van szó. A hatalomorientált mozgalom tagjai a társadalom legitim intézményeinek átvételére törekednek, anélkül, hogy azokat megváltoztatni akarnák. A részvételőrientált mozgalmak tagjaik igényeit akarják kielégíteni és nem fogalmazznak meg átfogóbb programot a tágabb társadalom számára. Ezen a típuson belül további három kategória található, a passzív reform-, a személyes státusz- és a korlátozott személyes mozgalmak. Az első típusnál a tagok tulajdonképpen szemlélői egy általuk is remélt társadalmi változásnak, amire a mozgalom keretein belül készülnek fel. A második kategória mozgalmi tevékenységüket nem teszik függővé egy lehetséges társadalmi változástól, tagjaik státuszát a létező társadalmi rendben kívánják megváltoztatni. Az utolsó típus, a korlátozott személyes mozgalmak leginkább a titkos társaságokra vonatkoznak, amelyek célja egy kiegészítő identitás, értékvilág nyújtása a tagoknak (Turner–Killian, 1957: 331–333., 362–363., 409–410., 414., 423.). Turner és Killian tipológiájában ennél az utóbbinál a legfontosabb a tagjaik identitása, a mozgalom tevékenysége az életmód átalakítására irányul, azonban ezeket gyakran a megváltóra, valamilyen természetfölöttire vagy az elkerülhetetlen történelmi dialektikából eredő társadalmi változásra váró csoportokként írják le, illetve a személyes frusztráció, a magányosság, az önértékelés hiánya lehet a személyes státusz, a mozgalmakhoz való csatlakozás alapja (Turner–Killian, 1957: 410., 414.). Mar-

ginális típusként jelennek meg azok a mozgalmak, amelyek a társadalmi változást tagjaik és általában az emberek gondolkodásmódjában elért változás révén kívánják elérni. Turner máshol használja a felbukkanó norma (*emergent norm*) kifejezést is, ezzel arra a folyamatra utal, hogy a strukturálatlan tömeg sajátos viselkedéséből norma születik (Turner, 1964: 128). Egy tömegben eleinte ugyanis nem létezik a csoportra jellemző norma, de a többiek igazodnak az egyéni módon cselekvőkhöz, így gyorsan kialakulhat a csoport saját normája.

A relatív depriváció elmélete

A relatív depriváció elmélete Buechler felosztásában a harmadik irányzat a kollektív cselekvés elméletén belül. A relatív depriváció arra a feszültségre vonatkozik, amit az egyén elvárásai és aktuális helyzete közötti diszkrépancia okoz (Gurr, 1970: 24.). Az elmélet a kollektív cselekvés és a politikai erőszak pszichológiai alapjait kutatja. Az értékek itt pszichológia értékek, az egyén cselekvésének mozgatórugói, amelyek azonban hierarchikus viszonyban állnak egymással (Gurr, 1970: 26.).

Gurr a mozgalmak ideológiáját, a mozgalmi szimbólumok szerepét a politikai erőszak szemszögéből elemzi. Mivel az egész mű elsősorban a politikai erőszak természetét és eredetét vizsgálja, az ideológia egyik legfontosabb szerepe is az erőszak utólagos legitimálása ill. az izgalmi állapot fenntartása. A társadalmi feszültség és elégedetlenség közepette új eszmék jöhetnek létre, amelyek elfogadhatóbb indoklását adják a politikai erőszaknak. Az új ideológiák bomlasztó természetében a korábban már létező társadalmi feszültségek és konfliktusok fejeződnek ki. Ezek az eszmék vagy Gurr kifejezésével élve fogalomalkotó rendszerek, lehetnek aprólékosan, intellektuális igénytelenséggel kidolgozott átfogó ideológiák, de akár előítéletek és indulatok kognitív elemeinek időleges egymásba fűzése. Az erőszak igazolásához azonban nincsen szükség komplex ideológiákra, ezek általában homályos eszmék, szimbólumok és jelszavak formájában jutnak el a forradalmi vezetők követőihez. Hogy végül mennyire fogékonyak az emberek ezekre a jelszavakra, eszmékre, ideológiákra, az a szerző szerint az elégedetlenség mértékének függvénye. Az eszmék sikere abban rejlik, hogy mennyire képesek ésszerű magyarázatot adni az elégedetlenségnek, összeegyeztetni ezt a depriváltak korábbi tapasztalataival és érdekeivel, elfogadható magyarázatot adni a bajok forrásáról, kijelölni a politikai erőszak célpontjait és elősegíteni a közös tudat kialakulását (Gurr, 1970: 193–201.). Gurr terminológiájában ezek a politikai erőszak normatív igazolásához tartoznak, míg a haszonelvű igazolás a politikai erőszak alkalmazóinak az erőszak alkalmazását taktikai eszközként való elfogadtatására vonatkozik. Ez annál valószínűbb, minél több tapasztalattal rendelkezik az adott csoport az erőszak sikeres alkalmazásáról (Gurr, 1970: 218.).

Gurr elemzése tehát kiterjed a mozgalmi szimbolikára, a közösségi tudatra, azonban szóhasználata és példái alapján az elemzés tárgya negatív előjelet kap. A tárgy nem is a kollektív cselekvés, hanem a kollektív erőszak, szemléltetés gyanánt pedig a fasiszta, kommunista, ill. premodern mozgalmakat, afroamerikai gettólázadásait hozza fel. A „doktrínák” az elemzésnek nem önálló tárgyai, azok funkciója a politikai erőszak igazolása. A későbbi elméletek alapvetésével – miszerint a társadalmi mozgalmak a modern demokráciák legitim szereplői –, legszembetűnőbben a pszichológiai alapból kiinduló elméletek helyezkednek szembe, a kollektív cselekvésben résztvevők frusztráltságának, depriváltságának hangsúlyozásával. Ugyanakkor a szerzők differenciáltan kezelik a kollektív cselekvés formáit, ezek között azonban az életmód megváltoztatására irányuló mozgalmak egy elképzelt minőségi rangsor alján helyezkednek el. Kétségtelen, hogy a II. világháború utáni korszakban még nem is adottak nagy számban, jelentősen azok a mozgalmak amelyek ezt a célt tűzik ki maguk elé.

AZ ERŐFORRÁSOK MOBILIZÁCIÓJÁNAK ELMÉLETE

Az erőforrások mobilizációjának elmélete azon a premisszán alapul, hogy a mozgalmi mobilizációban résztvevők racionális döntést hoznak, költség-háson számítást végeznek a kollektív cselekvésben való részvételük során, a részvétel tulajdonképpen az elvárt társadalmi változás, a remélt előnyök érdekében történik. A kollektív cselekvés alapja tehát az a taktikai megfontolás, miszerint a zárt és korlátozott politikai rendszerben a mobilizáció a részvételhez, a marginalizált csoport érdekeinek artikulálásához szükséges eszköz (McAdam, 1982: 20.).

A társadalmi mozgalmakkal és a kollektív cselekvéssel foglalkozó elméletek terén bekövetkezett trendváltás az Egyesült Államokban végbement politikai eseményekkel magyarázható, amelyek során a kollektív cselekvés már nem elszórt, ritka esemény, hanem többek között a polgárjogi mozgalom eszköztárában megszokott és legitim forma. Ezzel párhuzamosan a mozgalomkutatók új generációja közvetlen tapasztalatot is szerzett a társadalmi mozgalmakkal kapcsolatban, ami csökkentette a kollektív cselekvéssel kapcsolatos negatív előítéleteket.

Az erőforrásmobilizációs elmélet ugyanolyan racionális szereplőkként tekint a mozgalmakra, mint a pluralista klasszikus elmélet a pártokra, lobbicsoportokra, szakszervezetekre. Az elmélet vizsgálódásának középpontjában a mozgalmi szervezet áll, amely a rendelkezésre álló erőforrásokat felhasználva, azokat mobilizálva igyekszik elősegíteni a mozgalom által kitűzött társadalmi változás elérését. Mivel a társadalmi feszültségek, a depriváció szükséges de nem elégséges kondíciók, a kollektív cselekvéshez olyan objektív feltételek szükségesek, mint az elegendő szabadidő, munka, pénz, stb. Támogatói bázi-

sát tekintve az új szemlélet vizsgálándónak tartja a társadalmi mozgalmat támogató, de a mozgalom céljával nem azonosuló szereplőket is, tehát nem csak azokat, akik valamilyen sérelem által vezérelve ajánlják fel anyagi forrásaikat vagy munkájukat a mozgalom számára.

A mozgalmi stratégia megválasztását nem csupán a mozgalmi tradíció, a hatóságokkal való korábbi konfliktusok hagyománya vagy a szervezeti oligarchia szabja meg, hanem a szervezetek, csoportok közötti kooperáció és konkurencia. Végül ha a különbségeket a kollektív cselekvés elmélete és az erőforrások mobilizációjának elmélete között a többségi társadalomhoz való viszonyban keressük, azt találjuk, hogy míg a korábbi elmélet a társadalmat és kultúrát a kollektív cselekvés kontextusaként értelmezi, az új elmélet a mozgalmak infrastruktúrájaként tekint a társadalomra, amit a mozgalmak ki- ill. felhasználnak a sikeres mobilizáció érdekében, így a kommunikációs csatornákat, a foglalkoztatás struktúráját és méretét, a szervezeti központokhoz való hozzáférést és a már meglévő hálózatokat (McCarthy, Zald, 1977: 1216–1217).

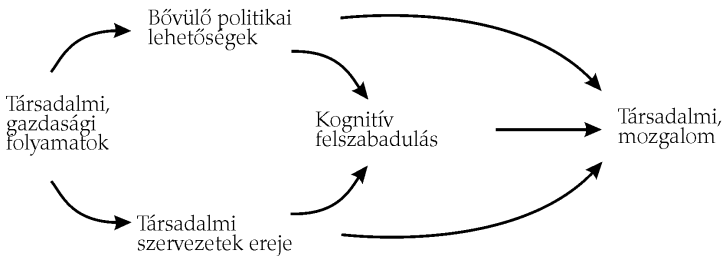
Doug McAdam szerint az erőforrásmobilizációs elmélet fenti, vállalkozói irányzata védhető, amikor egy bizonyos típusú kollektív akcióra alkalmazza az elemző, de nem képes egy koherens tudományos modellt nyújtani. McAdam szerint az elitcsoportok, még ha ellenzékiek is, nem érdekeltek a társadalmi struktúra radikális megváltoztatásában, ráadásul támogatásuk kontraproduktív is lehet, függővé teheti a mozgalmat az elitcsoportoktól. A mozgalmak tömegbázisáról szólva a szerző továbbviszi a gondolatot az elit szerepéről, azaz kiemeli a tömeg jelentőségét azzal, hogy az elit beavatkozását csak reakciónak tartja. A kollektív cselekvés tulajdonképpen egy negatív ösztönző, ellentétben a pozitív ösztönzőkkel (mint a pénz, szavazatok, stb.), valamilyen hozzájárulás megvonását jelenti, amelytől mások függő helyzetben vannak, plasztikus példa erre a sztrájk (McAdam, 1982: 24–34.). Az erőforrásmobilizációs elmélet vállalkozói irányzatának képviselői a társadalmi feszültséget vagy sérelmeket szinte másodlagosnak tekintik a kollektív cselekvés szempontjából, hiszen az annak szükséges, de nem elégséges feltétele. McAdam rámutat, hogy ezek a szerzők összekeverik az objektív társadalmi állapotokat azok szubjektív érzékelésével. A lényeges pont tehát nem is annyira az erőforrások megléte, ill. azok hasznosításának képessége. A politikai folyamat-modell szerint a politikai ellenállás létrejöttét olyan tényezők befolyásolják, mint a szervezeti vagy szervezetségi szint, a politikai akcióba vetett kollektív bizalom és a politikai szövetségek rendszere (McAdam, 1982: 40.). Ez utóbbi tulajdonképpen a politikai lehetőségek struktúrája (*political opportunity structure*), ami a politikai rendszer, az elitcsoportok nyitottságára-zártságára utal. A politikai lehetőségstruktúra koncepciója alapvetően a politikai hatalmi építményt vizsgálja, a politikai rendszer nyitottságát az uralkodó elitek, az állami intézmények oldaláról, azonban a társadalmak olyan sajátosságai is befolyásolják a mozgalmak mobilizációját, amelyek nem az állami kompetenciák függvényei, hiszen az

adott társadalmi, politikai környezetben létező mozgalmak ugyanúgy hordozói az informális politikai szokásoknak, társadalmi tagoltságnak, mint a többi politikai szereplő.

Egy társadalmi mozgalom megszületéséhez a politikai lehetőségek kihasználására van szükség, ami feltételez egy bizonyos szintű szervezettségi fokot a társadalom érintett csoportján belül. Az adott csoport szervezettsége a már létező társadalmi hálózaton alapszik. A közösségeikbe jobban integrált emberek nagyobb valószínűséggel vesznek részt tiltakozó megmozduláson.

A politikai lehetőségstruktúra és a létező társadalmi hálózatok azonban csak strukturális potenciált jelentenek a társadalmi mozgalom megjelenéséhez. A klasszikus és az erőforrásmobilizációs elmélet által egyaránt elhanyagolt kérdés a lehetőség szubjektív érzékelése, a „kognitív felszabadulás” (*cognitive liberation*) (McAdam, 1982: 48). Gyakran jelentéktelen események azáltal váltanak ki nagy hatást, hogy szimbolikus jelentőségre tesznek szert, jelei lesznek valamilyen társadalmi változásnak vagy megváltoztatják az inszurgens tömegek elvárásait. A szimbolikus jelentésadás révén a tömegebázis szerepe is átértékelődik. A létező társadalmi hálózatok ugyanis nem csak tagokat vagy kommunikációs lehetőséget biztosíthatnak a társadalmi mozgalmaknak, de a már kialakított kognitív mechanizmusaik révén segítenek a változás lehetőségébe vetett kollektív meggyőződés elterjedésében (McAdam, 1982: 49–50.). A politikai folyamat-modell mind az extern, mind az intern tényezőkre koncentrál. A létező társadalmi hálózatok és az általuk létrehozott szimbolikus jelentés tehát döntőek a mozgalom kialakulásában, segítenek a politikai lehetőségek felismerésében valamint társadalmi vázát nyújtják egy alakuló mozgalmaknak. (1. ábra)

A társadalmi mozgalmak kialakulása McAdamnél

A SZOCIÁLIS KONSTRUKCIONIZMUS

Mint láttuk az erőforrásmobilizációs elmélet politikai irányzatában is megjelenik a hivatkozás a társadalmi szimbólumokra. A szociális konstrukcionizmus elmélete a kollektív cselekvést kialakító tényezők sorából a jelentésadás folyamatát emeli ki, amelynek lehet ugyanúgy egyéni vagy közösségi vonzata. Tu-

lajdonképpen a szimbolikus interakcionizmus hagyományának felelevenítéséről van szó a mozgalmakutatásban. A szimbolikus interakcionizmus analitikai alapegysége az interakció, aminek szintjén a szimbólumok használata folyik. A kommunikációs folyamat és az interakciós hálózatok a szimbólumok segítségével működnek, megjelenésüknek pedig különböző formája lehet, így a jelentés, interpretáció, definíció vagy az identitás (Buechler, 2000: 40.). A szimbolikus interakcionizmus klasszikus elmélete a kollektív cselekvés minden formájával foglalkozott, azonban a szociális konstrukcionizmus kifejezetten csak a társadalmi mozgalmakat vizsgálja.

A mozgalmakutatással foglalkozó nagy jelentőségű konstrukcionista elmélet a framing-analízis. Az Erving Goffman által kidolgozott koncepció szerint a frame-ek vagy értelmezési keretek interpretációs sémák, ami által az egyének rendezik a körülöttük lévő világot és saját helyüket azáltal, hogy „pozicionálják, érzékelik, azonosítják és címkézik” az őket érő eseményeket (Goffman, 1974: 21–23.). A mozgalmakutatásban David A. Snow és Robert D. Benford alkalmazta az értelmezési keretek elméletét. A szerzők abban látják a megelőző kutatások hiányosságát, hogy túlságosan is a sérelmekre és azok szociálpszichológiai megjelenésére (relatív depriváció, elidegenedés) koncentrálnak, és nem azok interpretációjára és a kollektív cselekvés természetét befolyásoló, a szervezetektől, egyénektől és az időtől függő különbségekre, változatokra (Snow et al., 1986: 465.). A klasszikus elmélet alapján közvetlen az összefüggés a sérelmek és a kollektív cselekvés között, míg az erőforrások mobilizációjának elmélete konstansként kezeli a sérelmeket, konfliktusokat. Ehhez hasonlóan a részvételi hajlandóság is állandóként jelenik meg a korábbi munkákban, ami racionális döntés eredménye, ezzel szemben a szerzők azt hangsúlyozzák, hogy részvételüket az egyének folyamatosan újratárgyalják egymás között, egyfajta jelentésadó folyamat során. Többek között az ilyen jelentésadó folyamatnak részesei mind a társadalmi mozgalmak, mind a potenciális támogatók, a mozgalmak az általuk kialakított értelmezési keretek révén szereznek támogatókat.

Snow és Benford a frame-ek három fő típusát különbözteti meg (Snow és Benford, 2000a), tipológiájukban a diagnosztizáló, a protagonista és a motivációs értelmezési keretekről beszélnek. A diagnosztizáló frame a problémák felismerésével kapcsolatos, de itt történik meg az ellenfelek nevesítése is. A protagonista értelmezési keret a „mi a teendő?” kérdésre ad választ, a mozgalmi stratégiáját, cselekvési tervét fedi, a motivációs értelmezési keret pedig a kollektív cselekvésre ösztönöz. A mozgalmi szervezet értelmezési kerete és a potenciális támogatók közötti kapcsolatnak négy lehetséges folyamatát tárgyalja a szerzőpáros: a frame-áthidalást, a frame-amplifikációt, a frame-kiterjesztést és a frame-transzformációt (Snow et al., 1986: 467).

Az áthidalás révén egymással megegyező de strukturálisan különböző értelmezési keretek összekapcsolásáról van szó. A folyamat során a mozgalmi

szervezet megpróbálja mozgósítani az addig nem mobilizált érzelmi állományt vagy a közvélemény egy meghatározott szegmensét. Ezeknek az embereknek közösek a sérelmei, így az érdekeik is, azonban hiányában vannak a támogató szervezeti háttérnek és nem tesznek semmit érdekeik érvényesítéséért. Az áthidalás során a mozgalmi szervezet arra törekszik, hogy elérje támogatóit a különböző kommunikációs csatornák révén.

Az amplifikáció a frame tisztázásának és megerősítésének folyamata. Ennek két formája az érték- és a hit-amplifikáció. Az értékek amplifikációja a mozgalom aktivistái által fontosnak vélt érték kidolgozása, idealizálása, ami valamilyen oknál fogva nem rendelkezik mobilizációs potenciállal, az idealizált érték egyfajta mobilizációs ugródeszkává válik. Míg az értékek a mozgalom céljával, a kívánt társadalmi változással kapcsolatosak, addig a hit, hiedelmek olyan fogalmi elemek, amelyek kognitív módon támogatnak vagy akadályoznak egy akciót.

Gyakori, hogy egy mozgalom programjához kapcsolódó értékek és meggyőződések nem meghatározóak még a lehetséges támogatók körében sem. Ebben az esetben a mozgalmi szervezet arra kényszerül, hogy kiterjessze a tevékenységéhez kapcsolódó fogalmi bázist, vagy meggyőzzön másokat az általa képviselt értékek és program fontosságáról, tudatosítsa azok relevanciáját. Így tesznek többek között a pacifista mozgalom aktivistái, szervezetei, amikor punk és rock bandák segítségével próbálják elérni az egyébként érdektelen egyéneket, ez tulajdonképpen a frame-kiterjesztés.

Előfordulhat azonban az is, hogy egy mozgalomnak teljesen meg kell változtatni a róla kialakult képet, ugyanis a mozgalom ügye nem hogy nem talál visszhangra, de akár ellentétes is lehet a társadalom, a közösség értékeivel, ilyenkor a mozgalmi szervezetnek más keretbe kell helyeznie addigi tevékenységét, tagjaik életútját. Snow és szerzőtársai két típusát említik meg a frame transzformációnak, a területspecifikus és a globális transzformációt. A szerzők az egy területre korlátozott transzformáció esetében olyan területeket említnek meg, mint a fogyasztási szokások, szociális kapcsolatok és státuszok, rekreációs szokások. Ezek a területek azonban gyakran összekapcsolódnak, így az egyik területen bekövetkezett változtatás hatással lehet egy másik területre, azonban a frame-transzformáció nem terjed át feltétlenül. Az ilyen, egy területre kiterjedő transzformáció egy bizonyos csoport státuszát megváltoztatni óhajtó mozgalmak esetében a leggyakoribb. A globális transzformáció esetében minden területre kiterjed a változtatás, ilyen a szerzők által példaként felhozott nő esete, aki rasszista jobboldali radikálisból lett békepárti aktivista (Snow et al., 1986: 476.).

A szintén az értelmezési keretekkel foglalkozó Antony Gamson három típusú frame-ről ír (Gamson, 1992: 31., 59., 84.). Az injustice frame a sérelmek, igazságtalan gyakorlatok azonosítása miatt fontos, az agency frame a fennálló politikai helyzet megváltoztathatóságának tudatosításához kötődik, az identity

frame feladata pedig a cselekvő csoport meghatározása a csoporton kívüli ellenérdekeltek felismerése által. A framek legfontosabb feladata, hogy konkretizálják a tiltakozás tárgyát, az ellenfeleket, a problémákat; az absztrakciós szint csökkentése – akár megszemélyesítés által – a mozgalom cselekvőképessége szempontjából lényeges. Míg a gamsoni tipológia az értelmezési keretek cselekvés-orientált jellegére koncentrál, addig az előbbi inkább az azokat létrehozó interaktív, diszkurzív folyamatokra (Snow és Benford, 2000a: 615.).

Mivel a társadalmi mozgalmak nem olyan intézményesített szervezetek, mint a pártok, és gyakran ideológiailag is „puhábbak”, tehát világnézeti arcvonaluk nem teljesen tisztázott, vagy nem is rendelkeznek minden területre kiterjedő koherens ideológiával, ezért az értelmezési keretek elmélete, a frame-analízis megfelelő eszköz a mozgalmaknak a szűk, szervezeti vonatkozásokon túlmutató kutatására, ugyanakkor nem arról van szó, hogy a frame egyszerűen helyettesítené az ideológiát a mozgalomkutatásban, hogy ugyanannak a dolognak egyszerűen csak más elnevezése lenne (Snow és Benford, 2000b), a framing ugyanis a mozgalmi szervezetek és az egyének közötti jelentésegyeztetés dinamikus folyamatára utal. Az erőforrás-mobilizációs elmülethez hasonlóan a framing analízise is elsősorban mezoszintű elemzésekre alkalmas, hiszen a framing folyamata az egyén és a mozgalmi szervezet viszonylatában történik. Azt az ellentmondást, miszerint a mozgalmi szervezet nem azonos a mozgalommal, de az elemzések központjában a szervezet áll, miközben a társadalmi mozgalom megfoghatatlannak tűnik a kutatások szempontjából, az értelmezési keretek elmélete nem tudja feloldani.

AZ ÚJ TÁRSADALMI MOZGALMAK ELMÉLETE

A framing-analízis, az értelmezési keretek elmélete a jelentésadás és egyeztetés, a mozgalmi és egyéni interpretáció bonyolult folyamatát, a mikro- és mezoszint összefüggéseit kívánja megragadni. Ezzel szemben az új társadalmi mozgalmak elmélete a makrotársadalmi folyamatokra koncentrál amikor a kései kapitalizmus vagy a posztindusztriális korszak gazdasági struktúrája és az új társadalmi mozgalmak megjelenése közötti kapcsolatot vizsgálja, de mikrotársadalmi, amikor a mozgalmi és mozgalmár identitás kérdésével foglalkozik (Pichardo, 1997: 411.). Az elmélet az európai társadalomtudományban és a politikai pszichológiában gyökerezik. Kialakulására nagy hatással volt a marxista elmélet korlátozottsága a kollektív cselekvés jelenségének megragadására. A marxizmus ugyanis a kapitalista termelés logikájából következtetett minden politikailag jelentős mozgalom megjelenésére, így bármely más társadalmi jelenség vagy folyamat másodlagos a gazdasági termeléshez képest, másfelől gazdasági redukcionizmusából eredően az osztályhelyzetet tekintet elsődleges identitáshordozó elemnek (Buechler, 1995: 441–442.).

Az új társadalmi mozgalmak megjelenése a nyugati társadalmak fokozatos átrendeződéséhez kapcsolódik, a '60-as évekig meghatározó törésvonalak vesztették el korábbi szerepüket, új, korábban nem létező konfliktusok jelentek meg. A háború utáni nyugati generációk politikai szocializációját már nem a háborús időszak nélkülözései, hanem a jóléti rendszer ellentmondásai határozzák meg, aminek tudatosítása nem kis részben a gazdasági növekedés nyújtotta egzisztenciális biztonságnak köszönhető (Inglehart, 1990: 68–69.), ugyanakkor a gazdasági fejlődéssel és a jólét növekedésével párhuzamosan új fenyegetések, tudományos-technológiai kockázatok is megjelentek, amelyek elosztása az új konfliktusok alapja az ún. kockázattársadalmakban (*Risikogesellschaft*) (Beck, 2003). A posztmateriális értékek megerősödése az addigra megmerevedett nyugat-európai politikai rendszereket „feloldotta” (Lipset–Rokkan, 1967), és a materiális/posztmateriális törésvonal mentén megjelenhettek előbb az új társadalmi mozgalmak, majd a különböző zöld és újbaloldali pártok. Nyugat-Európában a '70-es években az új társadalmi mozgalmak az addigi termelési, újratermelési, elosztási és a tulajdonviszonyokat érintő kérdések helyett az életminőséget helyezték a konfliktusok középpontjába. Ebben az értelemben újjak voltak az intézményesedett munkásmozgalomhoz, a szakszervezetekhez, a szociáldemokrata-, kommunista pártokhoz képest. A háború utáni szociálpolitikai kiegyezés révén közös platformra került a politikai hatalom, a szakszervezetek és a tőke. Ezzel a növekedési kartellel (*Wachstumkartell*), a hatalmi arroganciával, a bürokratikus-centralizált modernizációval, a technokrata, piacelvű haladásmítosszal szemben fogalmazták meg kritikájukat az új társadalmi mozgalmak, az egyéni kiteljesedés, az autonómia és a önszerveződés jegyében a társadalmi viszonyok és a természethez való kapcsolat elnyomás és uralommentes újradefiniálása érdekében (Brand, 1991: 42–43.). Az új társadalmi mozgalmak a szervezeti forma esetében is szakítottak a régi politikával. A politikai pártokra, szakszervezetekre, a régi munkásmozgalomra jellemző centralizált, hierarchikus formával szemben az új társadalmi mozgalmak hálózatszerűen szerveződtek, a döntéshozatal decentralizált módon történt.

Az új társadalmi mozgalmak elmélete az előzőekben említett mozgalmi identitás, valamint a makrotársadalmi totalitás mellett más témákat is magában foglal, ilyen a makrotársadalmi struktúra és az új társadalmi mozgalmak megjelenése közötti kauzális kapcsolat. Ebben az elméleti keretben az új mozgalmak mintegy válaszként tekinthetők az egy rendszerbe szerveződő és mindent átható társadalmi ellenőrzésre, az „életvilág kolonizálására” (Habermas, 1985). Egy másik téma az új társadalmi mozgalmak támogatói bázisával függ össze. Ezt egyes kutatók új középosztálynak hívják, mások azt hangsúlyozzák, hogy az új társadalmi mozgalmak nem valamilyen társadalmi osztályon, tehát gazdaságilag meghatározott társadalmi csoporton alapszanak, hanem más, gyakran marginalizált státuszokon, így faji, etnikai, nemi, szexuális és korosztályi jellemzők szerint szerveződnek. Az új társadalmi mozgalmak elméleté-

hez tartozó témák még a privát és közszféra közötti határ elmosódása, a mindennapi élet átpolitizálódása; az új társadalmi mozgalmak értékei, azok pluralizmusa ill. posztmodern jellege; a politizálás szimbolikus és kulturális formái; valamint az új társadalmi mozgalmak decentralizált szervezeti struktúrája, a széleskörű participáció, az informalitás (Buechler, 2000: 46–48.).

Alberto Melucci szerint a komplex társadalmakban a mindennapi élet globálisan tapasztalható technicizálódásával és industrializációjával szemben az ellenállás új formái jelentkeznek, amelyek már nem hasonlíthatók a munkásmozgalom küzdelmeire, amelyek a politikai részvétel kiszélesítéséért, a szociális jogok elismertetéséért és a javak igazságosabb elosztásáért folynak. A konfliktusok természetének makrotársadalmi változásával egy időben vita kerekedett a társadalomtudományokon belül, hogy a kollektív jelenség vizsgálható-e empirikus adatok összességéként, avagy az több folyamat eredménye, amelyek elősegítik vagy akadályozzák a kollektív kognitív keret és az ismertségi hálózatok kialakulását (Melucci, 1989: 19.). Melucci a mozgalmakutatási hagyományról szólva a behaviorista elméleteket azért kárhoztatja, mert azok a kollektív cselekvést pszichopatológiai módszerekkel akarták leírni, ezzel jószolgálatot téve az éppen hatalmon lévőknek, a makrotársadalmi, strukturális elméletek ugyanakkor választ adnak a miért kérdésére, de nem foglalkoznak a hogyannal, míg az erőforrások mobilizációjának elmélete éppen fordítva, a hogyan kérdését tanulmányozza, de mindeközben elfeledkezik a mierről. A mozgalmak tehát sem strukturális jellemzők, sem értékek és hiedelmek eredője, hanem teleologikus cselekvés, amit a lehetőségek és a kényszerek együttese alakít (Melucci, 1989: 21–25.).

A kollektív cselekvés során a résztvevők definiálják önmagukat és környezetüket, ezek a jelentések pedig egy interaktív, konfliktusos-tárgyalásos folyamat eredményei, tehát a kollektív cselekvés nem egységes, hanem plurális jelenség. A cselekvés ugyanis egy háromdimenziós koordináta-rendszerben valósul meg, amelynek egyes pólusai a célok, az eszközök és a környezet, amelyben a kollektív cselekvés megvalósul. Mindhárom dimenzió folyamatos vita tárgya, aminek a szervezeti forma és az irányítás mintája kiszámíthatóságot és állandóságot kölcsönöz. A kollektív cselekvés elemzésének is három dimenzióját mutatja be a szerző. A kollektív cselekvést jellemezheti az abban résztvevők közötti szolidaritás, vagy lehetnek spontán összegyűlt egyének. A kollektív cselekvés lehet továbbá konfliktusos vagy konszenzusos, a rendszer viszonylatában adaptív vagy a rendszer határain túllépő, a játékszabályokat megsértő. Melucci a társadalmi mozgalmakat a résztvevők közötti szolidaritás, konfliktusos és a rendszer határain túllépő természete alapján különböztette meg a kollektív cselekvés más formáitól (Melucci, 1989: 26–29.).

A társadalmi mozgalom definiálása után Melucci a mozgalom születésének feltételeit vizsgálja, azzal a szándékkal, hogy kitölti az űrt a makro- és mikro-szintű elemzések között. Bár az erőforrásmobilizációs elmélet ugyanezzel az

igénnyel lép fel, de az olyan központi fogalmai, mint az erőforrások vagy a lehetőségstruktúra nem objektív tények a mozgalmak számára, hanem a kollektív cselekvés során nyernek jelentést és jelentőséget. Az erőforrásmobilizációs elmélet hivatkozik a mozgalmi identitásra, de nem vizsgálja azt. Meluccinak azonban ez a kérdés nem kerüli el figyelmét, a kollektív identitás kitüntetett helyet foglal el a kutatás tárgyai között. Meghatározása szerint a kollektív identitás egy közös értelmezés, amit az egyének állítanak elő egy interaktív folyamatban, reflektálva saját cselekedeteikre valamint a külső lehetőségekre és kényszerekre (Melucci, 1989: 34.). A kollektív identitás kialakításának folyamata teremti meg az alapot a tagok számára a költség–haszon számításokra, elvárásaik megfogalmazására. A kollektív identitás az intézményesedés során állásfoglalások, szervezeti szabályok formáját veheti fel, valamint magába foglalja a célokra, az eszközökre és a környezetre vonatkozó kognitív keretet, kapcsolatot alakít ki a tagok között és egy emocionális burok létrehozásával képessé teszi a tagokat az egymással való azonosulásra. A kollektív identitás tehát kétségtávolú központi szerepet foglal el a mozgalmakutatásban, de hogy mennyire képesek egyesek részt venni a kollektív identitás kialakításában, olyan egyéb tényezők függvénye, mint az erőforrásokhoz és társadalmi hálózatokhoz való hozzáférés, kommunikatív képességek és szakmai, intellektuális kvalitás (Melucci, 1989: 35).

A társadalmi mozgalmakkal foglalkozó szakirodalom kulturális vonatkozásai

behaviorizmus	általánosított hiedelmek: a sérelmek és az ellenfelek beazonosításának eszköze
szimbolikus interakcionizmus	szimbolizáció: a tömeg irracionális cselekvésének látszatáért felelős; csoportidentitás: az állandóság fenntartása céljából; a mozgalom célja: értékorientált, korlátozott személyes mozgalmak
relatív depriváció elmélete	identitásbeli szükségletkielégítés; az ideológiák, hiedelmek a politikai erőszak legitimálására alkalmasak
erőforrások mobilizációjának elmélete	„kognitív felszabadulás”: a politikai lehetőségek szubjektív érzékelése
framing elmélet	framing: kognitív folyamat a jelentésadás céljából
új társadalmi mozgalmak elmélete	identitás: a kollektív cselekvésben születik, de alapja és célja is a mobilizációnak

KULTÚRA A MOZGALOMELMÉLET SZAKIRODALMÁBAN: ÖSSZEFOGLALÓ

A mozgalomkutatással foglalkozó elméletekben más-más jelentőséget és szerepet kap a kultúra, ill. az ideológia, az identitás. A strukturalista-funcionalista elméleten belül a kollektív cselekvés kialakulásában a strukturális feszültségek játszanak elsődleges szerepet. A Smelser által vizsgált általánosított hiedelmek ezeknek a feszültségeknek a percepcióját és az ellenfelek kijelölését

szolgálja, továbbá a szervezet irányításának és a cselekvésnek biztosítanak megfelelő kontextust. A szimbolikus interakcionizmus a jelentésadást vizsgálja az egyének közötti interakció során. Turner és Killian szerint a mozgalmak irracionálisak csupán látszat, ugyanis a kollektív cselekvésben résztvevők egyes dolgoknak különös jelentőséget, általuk értelmezhető jelentést tulajdoníthatnak, ez a szimbolizáció folyamata. A csoportidentitás felel a mozgalom állandóságáért, és az értékek a mozgalmi cselekvés oka is lehetnek egyben az értékorientált és a korlátozott személyes mozgalmak esetén. Turner használja a felbukkanó norma kifejezést, ezzel arra a folyamatra utal, hogy a struktúrátlan tömeg sajátos viselkedéséből norma születik. A relatív depriváció szerint a kollektív cselekvés mozgatórugója lehet az, amit identitásbeli szükségletkielégítésnek nevezhetünk, ugyanakkor az ideológiák, a hiedelmek a politikai erőszak legitimálására alkalmasak. Az erőforrásmobilizációs elmélet vállalkozói irányzata nem mond sokat az ideológiák, a kultúra, az emóciók szerepéről, azonban a politikai irányzat kiemeli, hogy a politikai lehetőségek a mozgalomban résztvevők szubjektív érzékelésén keresztül realizálódnak, ez a kognitív felszabadulás. A framing-elmélet ezzel a szubjektív érzékeléssel foglalkozik, amely Turner szerint az értelmezési keretek révén történik, de ugyanígy a framing-eljárás során azonosul az egyén a társadalmi mozgalommal ahogyan a mozgalom ellenfeleit, a követendő stratégiát is kijelöli. Az új társadalmi mozgalmak megjelenése maga is a kulturális forradalomhoz kötődik, a társadalomtudományokban ebben az időben vált önálló kutatási területté a mindennapok kultúrája, az új társadalmi mozgalmak elméletében pedig meghatározó kérdéskör a kollektív identitás. Alberto Melucci szerint a kollektív identitás a mozgalmi akció során képződik a cselekvők környezetükre és saját magukra való reflexiójuk által. A kollektív identitás másrészt a kollektív cselekvés, a költség–haszon számítások alapja is.

Láttuk, hogy a mozgalomkutatás irodalmában tulajdonképpen az összes nagyobb szociológiai iskola megjelenik, a mozgalomkutatók sokszor egymás mellett, egymásra hivatkozva és egymással vitatkozva kutatják a mozgalmak keletkezését, ciklusait, stratégiáját. A mozgalomkutatás talán kísérleti terepként is szolgálhat, és az itt szintetizált, egymással megtermékenyített elméletek más területek elemzéséhez is segítséget nyújthatnak. A mozgalomkutatók által kikísérletezett identításelemzés segítségével akár más politikai aktorok (pártok, kabinetek) kollektív identitásának kutatására is kerülhet sor.

IRODALOM

- Beck, Ulrich (2003): *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest, Századvég kiadó.
Blumer, Herbert (1969): *Symbolic interactionism. Perspective and method*. Berkely, University of California Press.

- Brand-Werner, Karl (1991): „Kontinuität und Diskontinuität in den neuen Sozialen Bewegungen”. In: Roland Roth, Dieter Rucht (szerk.) *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*. Bonn, Bundeszentrale für politische Bildung.
- Buechler, Steven M. (2000): *Social movements in advanced capitalism. The political Economy and cultural construction of social activism*. Oxford, Oxford University Press.
- Buechler, Steven M. (1995): „New Social Movement Theories”. *The Sociological Quarterly*. Vol. 36., No. 3., 441–464.
- Della Porta, Donatella–Diani, Mario (2006): *Social movements. An introduction*. Oxford, Blackwell Publishing.
- Goffman, Erving (1974): *Frame analysis: an essay on the organization of experience*. Cambridge, Harvard University Press.
- Gurr, Ted Robert (1970): *Why men rebel*. Princeton, Princeton University Press.
- Habermas, Jürgen (1985): *A kommunikatív cselekvés elmélete: a Filozófiai figyelő és a Szociológiai Figyelő különkiadványa*. Budapest, ELTE.
- Inglehart, Ronald (1990): *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, Princeton University Press.
- Lipset, Seymour M.–Rokkan, Stein (1967): *Party systems and voter alignments. Cross-national perspectives*. New York, The Free Press.
- McAdam, Doug (1982): *Political process and the development of black insurgency*. London, The University of Chicago Press, Chicago.
- McCarthy, John D.–Zald, Mayer N. (1977): „Resource mobilization and social movements: A partial theory”. *The American Journal of Sociology*. Vol. 82., No. 6., 1212–1241.
- Melucci, Alberto (1989): *Nomads of the present. Social movements and individual needs in contemporary society*. London, Hutchinson Radius.
- Parsons, Talcott (1951): *Structure and process in modern societies*. New York, The Free Press.
- Pichardo, Nelson A. (1997): „New Social Movements: A Critical Review”. *Annual Review of Sociology*. Vol. 23., 411–430.
- Smelser, Neil J. (1968): *Theory of collective behavior*. New York, The Free Press.
- Snow, David A.–Benford, Robert D. (2000a): „Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment”. *Annual Review of Sociology*. Vol. 26., 611–639.
- Snow, David A.–Benford, Robert D. (2000b): „Mobilization Forum: Comment on Oliver and Johnston”. *Mobilization: An International Quarterly*. Vol. 5., No. 1., 55–60.
- Snow, David A.–Rochford, E. Burke, Jr.–Worden, Steven K.–Benford, Robert D. (1986): „Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation”. *American Sociological Review*. Vol. 51., No. 4., 464–481.
- Szabó Máté (2001): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Rejtjel politológia tankönyvek, Budapest
- Turner, Ralph H. (1964): „New Theoretical Frameworks”. *The Sociological Quarterly*. Vol. 5., No. 2., 122–132.
- Turner, Ralph H.–Killian, Lewis M. (1957): *Collective behavior*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Vörös Miklós (1994): „Határesetek: Az amerikai antropológia és szociológia kapcsolata történeti perspektívában”. *Replika*. Vol. 5., o. 15-16., 239–262.